

Smärre meddelanden.

»Lambgiftar».

Förr i tiden intog fårskötseln en viktig plats i gottländingarnas hushållning, långt viktigare än under de senaste 50 åren sedan enskiftet genomförts och sädesodlingen fått allt vidsträcktare utbredning. På gottländska kallas fåren »lamb», lammen för »unglamb», unga handjur kallas första året »ungbaggar», sedan »baggar», de äldsta och största »vädrar», de skurna »gällingar». De unga hondjuren, som ännu ej lammat, heta »gymbrar», ett gammalt moderfår »e», flera »ear», en tacka, som har två lamm, »tweling-e», och den som ej haft något, »gall-e». Man skiljer på hemfåren och utgångsfåren. De förra hållas vid gården, om sommaren instängda i hagar och om vintern i hus. De äro i regel större än utgångsfåren och ha stundom rätt fin ull. Utgångsfåren äro däremot halvilda och ströfva sommar som vinter fritt omkring i skog och mark. Som utmarkerna i äldre tider ej voro skiftade, funnos få hägnader, och fåren kunde därför förirra sig ganska långt bort från hemmet. De voro därför ej alltid så lätta att finna åter, när man vid Bartmässan eller storsamlingen, båda på hösten, skulle samla dem för klippning och gallring till höstslakt eller afsalu. För att man skulle kunna skilja dem, voro de märkta med hvarje ägares märke, inklippt i örat.¹

Till fårens skydd fanns hemma på gården ett »lambhus». De hus, jag sett, bestodo endast af fyra väggar under sadeltak. Golfvet var af jord. Kring väggarna funnos häckar, i hvilka en mager kost: hö, starrgräs eller löf bjöds fåren. Det mest omtyckta löfvet var asplöf, annars brukades också sådant från askar och almar; var nöden stor, fingo de hålla till godo med tallris som födoämne.

¹ Se härom O. V. Wennersten, Gotlands färmärken i Meddelanden från Nordiska Museet 1898, sid. 59 ff.

Dessa små lambhus framträda dock ej på något anmärkningsvärdt sätt på en stor gård med alla dess byggnader. Som något nytt och för främlingen intresseväckande stå däremot de byggnader, som bönderna uppfört här och där i skogarna till utgångsfårens skydd. På mellersta Gottland har jag ej anträffat några sådana, men där har heller aldrig fårafveln varit så betydande som på »Stor Södret» och på öns norra del samt på Fårön.

I söder, där landet är skogfattigt, äro dessa hus ute i markerna vanligen uppförda af sten och försedda med ag eller flistak — såsom de flesta husen i denna trakt. Norrut är ön skogrikare och virkestillgången följaktligen större. Men på själfva det gottska fastlandet har fårafveln på senare år gått tillbaka eller antagit andra former, så att dessa »lambgifter» nedtagits. Detta är mycket förklarligt, eftersom en förbättrad boskapsskötsel lärt allmogen inse, att afkastningen af utgångsfåren i själfva verket icke är betydande. »Min far brukar säga åt mig: du har mer behållning af 10 à 12 får än jag förr i världen hade af en 30 stycken», förklarade en hemmansägare sistlidne sommar för mig, när jag språkade med honom om dessa saker.

Far man öfver Fårösund till Fårön, ser det emellertid annorlunda ut. Där finner man dessa lambgifter här och hvar i skogsmarken, ofta så i närheten af hvarandra, att man kan se från den ena till den andra.

Som sagdt äro dessa lambgifter mycket små; så är t. ex. den å fig. 1 afbildade lambgiften $6,20 \times 4,30$ m. De äro delade i två våningar. Den undre är låg och mörk med jordgolf. Enda ingång liksom enda ljusöppning är ett rektangulärt hål, »gifthålet», nere vid marken. På några af de »gifter» jag sett finnes en grind för denna öppning, så att man vid behof verkligen kunde hålla fåren samlade därinne. Golfvet till höskullen ligger ej, som man möjligen skulle vänta, i höjd med takfoten utan är anbragt på half vägghöjd. Ibland uppbäres detta golf af något gröfre stockar, hvilkas ändar sticka något ut ur väggen. Dessa äro på undersidan försedda med hack, hvilka äro förda öfver sidoväggarnas underliggande timmer eller plankor. På skullen förvaras vinterförrådet af foder åt djuren. Detta

består af hö eller löf. På fig. 1 ser man en samling löfträdsbångar, uppenbarligen rester från senaste års foderförråd.

Lambgifternas väggar äro på Fårön i regel af trä, men för öfrigt af skilda konstruktioner. Här har man en gång varit så slösaktig med virke, att man till och med tillät sig att i enstaka fall bygga dessa småhus af timmerstockar. Fig. 1 visar en sådan

Fig. 1. Lambgift, Fårö.

knuttimrad »gift», troligen på Verkegårds ägor, i skogen vester om landsvägen ungefär 2 km. norr om fjärdingsvägstolpen på vägen mellan Broa och Fårö kyrka. Denna gift, liksom äfven en annan knuttimrad jag sett, hade emellertid så murket virke, att den tydligen uppförts för mycket länge sedan. Vanligare som väggkonstruktion är den också eljest på Gottland ofta förekommande med »hornstockar» och plank, »bålar», som fyllning, fig. 2. Gafvelröstena äro af resvirke. Dylika finnas på gifter på Fårön, t. ex. fig. 1., där det stående virket är infäl-

sadt såväl i den stock, som ligger ofvanpå väggbandet, här benämnd *gafvelmor*, som uti sparrarna och den korta stock, som fränskiljer röstets spets från dess nedre och större del. Här är således stafkonstruktion af primitivt slag i behåll. Samma konstruktion har jag funnit i en lada på Biskops gård i Bunge socken på norra Gottland, en lada, som senast härör från 1600-talets början¹. I andra giftar är röstets resvirke nedtill

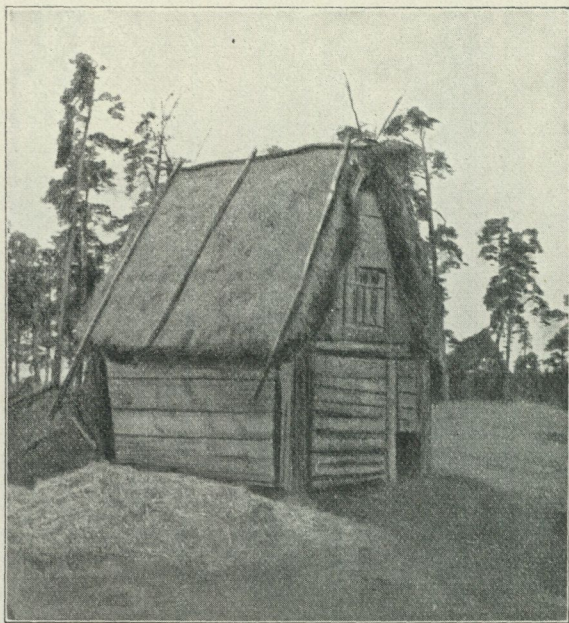

Fig. 2. Lambgift, Marpes. Fårö.

ställdt mot en uppstående kant på väggbandet eller gafvelmodren, om sådan finnes. Utvändigt är sedan en läkt påspikad, som sålunda håller ihop alltsammans. — I endera af giftens rösten finnes en stor lucka, genom hvilken man kommer in på höskullen.

Giftarna äro försedda med sadeltak; halm eller ag är användt som täckning. Konstruktionen är med raft och åsar.

I ett så litet hus som en af dessa lambgiftar kunna naturligen ej så många får inrymmas. Då det i äldre tider fanns bönder, som

¹ Fotografier af denna uti Nordiska Museets arkiv.

kunde ha hela hjordar med får, var en sådan gift alldeles för liten för behovet. För att skaffa större plats byggde man, försåvidt jag haft tillfälle iakttaga det, ej giftar af större dimensioner, utan lade en eller två liknande små giftar intill hvarandra. Härigenom sparade man virke till en gafvel och kunde — hvilket man ibland önskade — sortera olika djur för sig. Utanför »gifthålet» till någon af dessa giftar hade man en mindre inhägnad — så t. ex. vid Marpes — af resta bräder inom den stora »giftgården», som regelbundet förekommer invid giftarna. I dessa hägnader fodras djuren vid vackert väder. Efter årtiondens användning blir en sådan giftgård tämligen väl gödslad. Efter att tidigare ha varit ett stycke karg stenbunden backe, ger den sålunda näring åt en rikare vegetation. Inom en sådan inhägnad hade myllan till och med blifvit så riklig, att man där nu odlade potatis.

Lambgiftarna ha sin största betydelse under den kallare årstiden. Då kommer bonden dit för att se om sina djur, räknar dem och släpper in dem på kvällarna i giften samt ser till, att de få föda. Ute är det nämligen ofta svårt för djuren att själfva skaffa sig den näring de behöfva.

Som källa för de meddelanden jag här gjort har jag utom personliga iakttagelser väsentligen haft att tillgå en uppsats af den enastående Gottlandskännaren P. A. Säve, som i »Läsning för folket» för år 1867 skrifvit en etnografiskt synnerligen värdefull uppsats om »fåren på Gottland». Som bekant hvilar Säves framställning alltid på en rikedom förstahandsiakttagelser. När man därför en gång börjar samla källorna till den svenska etnografiens historia, torde man finna, att Säves framställningar inta ett hedersrum. Då de oftast äro offentliggjorda på mycket svåråtkomliga ställen, vore det en lika viktig som tacksam uppgift att i ett band samla hans publikationer. Som bekant har Säve äfven lämnat efter sig en betydande samling handskrifter af etnologisk betydelse. Äfven dessa borde otvifvelaktigt snarare än mycket annat blifva befordrade till trycket.